

FELSZABADULÁSOK

Varró Dániel: *Túl a Maszat-hegyen 2. Varró Zsuzsa rajzaival.*

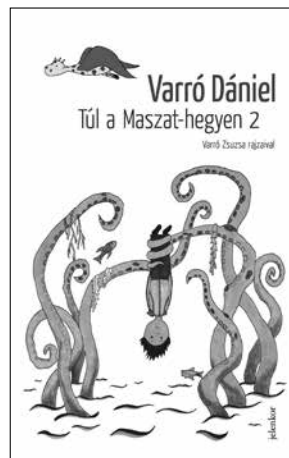
Az Anyegin-strófa komisz jószág. Úgy kell hatnia, mintha előbeszédként állna elő, de ez persze csak a látszat. A dallam, a játékosság, a spontaneitás megteremtése az elengedhetetlen költői invención túl kőkemény nyelvi-szerkezeti munkát igényel. Ráadásul az aránylag rövid sorok és a bonyolult rímképlet szűrőjén – legalábbis egy verses regény esetén – epikai anyagot kell átpréselni: a nehezen kezelhető forma dacára a történetmesélés is haladni kell.

Az Anyegin-strófát a költői munka szempontjából tehát úgy lehet elképzelni, mint egy akadálypályát, ahol a szerző pusztá formai okokból folyton kisebb-nagyobb kitérőkre kényszerül, miután a szótagszám kötött, és az adott rímrre az adott helyen rímmel kell felelni. Ezek a formai kitérők pedig retorikai kitérőkre kényszerítik a szerzőt – mondhatni, ebbe a strófaformába mintha eleve bele lenne kódolva a fecsegés gesztusa:

Én szeretek fecsegni hosszan,
Vidít a szó, mi szerteszt
Szalad, de mégis összekoccan.
Be szép a könnyű, halk beszéd!
Imádom sodrását a dalnak,
A szemtelennek és badarnak,
És irritál a vasszigor,
Mi tüntetően tapsikol...
(8. oldal / 2. strófa)

A gúzsba kötve táncolás végső soron sajátos szabadsághoz vezet, a fecsegés szabadságához. A verses regény dinamikáját a történetészövés és a fecsegés játékos kettőssége szabja meg, amit csak még szembetűnőbbé tesz a műfaj másik fontos sajátossága, magának a fecsegő elbeszélőnek a belépése a játék terébe.

Ha akadhat hiányérzete az olvasónak a húsz évvel ez előtt megjelent első kötettel kapcsolatban, akkor az a történetvezetés következetességével lehet kapcsolatos. Varró Dániel új könyvét viszont nem illethetik ilyen vádak, a hosszas kitérők, betétek és elkalandozások dacára magabiztosan tartja kézben a párhuzamosan futó történetszálakat. Rögtön maga a prólógus is reflektál erre a helyzetre, ugyanis elvarr egy elvarratlan szálát: az előző rész végén az egyik szereplő, Emil bácsi, a postás ott felejtődött Paca cár börtönében. A kö-

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2023
306 oldal, 4299 Ft

tet nyitánya tehát Emil bácsi kiszabadulásáról szól, hiszen ezt az adósságot törleszteni kell a mesélőnek ahhoz, hogy belevághasson az új történetbe. Áruzkodó azonban, hogy a prológius tízoldalasra nyúlik, és kap egy hosszú betétverset is, idejekorán jelezve, hogy mire számíton az olvasó.

Az elbeszélést lelassító-szétíró fecsegés ilyenformán persze a feszültségkeltés eszkö-zévé válik, ami különösképp hatásos a hirtelen témaváltások, illetve a fejezetvégi cliff-hangerek esetében:

Habár hősnőnk óriási svunggal
Most épp a föld felé zuhan,
S halálba tartó Andrisunkkal
Se tudjuk még, mi lesz ugyan,
De nyilván jobban érdekelhet
Most titeket, hogy mi a helyzet
(Megérezem ám az ilyet én!)
A Paca cár volt szigetén.
(161/1)

Ami pedig az elbeszélő beléptetését jelenti, a Varró Dániel nevű szereplő – úgy is, mint az előzménykötet szerzője – nem pusztán mesél és kommentál, hanem a családtagjaival együtt aktívan részt is vesz az eseményekben. A verses regény két meghatározó eleme, a fecsegésszerkezet és az elbeszélő szerepeltetése szántsándékkal túl van hajtva, helyen-ként az abszurd komikumig: a *Túl a Maszat-hegyen 2* mint verses regény úgy reflektál folya-matosan a saját műfajára, hogy ez a reflexió egyszersmind az elbeszélés fő hajtóereje lesz.

*

A fentiekben nem sok szót ejtettem a történetről, és a lentiekben sem szeretnék, mert nem akarom megfosztani a kötet leendő olvasóját a meglepetések örömétől. Legyen elég any-nyi, hogy a galád Paca cár kiszabadul, bosszút forral, és bajban van a világ: a cselekmény több szálon fut, fordultatos és bonyolult, de logikus. Az alábbiakban ehelyett inkább né-hány műhelyfogást igyekszem áttekinteni, amelyek jelentős kötetű teszik a *Túl a Maszat-hegyen 2*-t mind Varró Dániel pályáján, mind a jelenkori magyar irodalmi mezőnyben.

A legszembetűnőbbek a retorikai megoldások. A közbevetések, kitérők, a bonyolult, pattogó párbeszéddek természetes közvetlenséggel jelennek meg, ami persze eltakarja az olvasó szeme elől azt, hogy mindennek milyen aprólékos poétikai munka áll a háttérben. Mindez pedig lankadatlan kísérletezőkedvvel párosul. Különösképp jó példa erre az a tervezett káosz, amikor az elbeszélő próbát tesz a szimultán történetvezetéssel, és az elbe-szélői kísérlet kudarca újabb poénként simul bele az elbeszélés menetébe:

Nincs könnyű helyzetem nekem sem,
Elváltak újra, örület!
Most melyik hősömet kövessem?
Egyszerre mindkettőjüket?
Andris rükverben száll az égen.
Janka egy erdőt lát meg éppen.
Andris röptében jegyzetel:
– Az óra! Ne felejtsem el. –
Janka alatt a fák ugatnak.
Kinyúl felé egy szőrös ág!

– Hány perccel is állítsam át? –
Töpreng Andris, míg száll nyugatnak,
Céljától éppen elfele...
„Ez a Kutya-fák Erdeje!”

Nem, asszem így ez mégse lesz jó.
Egy helyre nézni jobb talán.
Jankánál túl nagy most a feszkó,
Maradjunk Andris oldalán!
(239/2–240/1)

Az elbeszélő ugyanakkor nem csak a narráció csavarjaiért felel. Például trollkodni is tud, ahogy azt a Paca cár monológjához fűzött, egymondatos közbevetett kommentár bizonyítja:

„(...) Hehehe-hehe-hehe-hehe!
Höhöhöhöhöhöhöhöhöhöhö!
Megnó a cár, és vesztetekre
Röhögtetek, hogy pöttöm ő!
Hogy »jaj de vicces, ahogy azt a
Kis csöppnyi öklét rázogattja« –
Nevetnivaló nincs ezen!”
Rázta kis öklét viccesen.
(72/1)

A fent említett kísérletezőkedv leglátványosabb megjelenési formája a rengeteg versformaváltás, illetve betétvers. A teljesség igénye nélkül: szerepel a kötetben bokorrímes vitézi ének, *Családi kör-* és *János vitéz-*átirat, és természetesen sok-sok nonszensz (badar) vers. Mindez persze nem véletlen, és nem is csak arról van szó, hogy a szerző időnként szabadulni szeretett volna az Anyegin-strófa formakényszere alól. Varró Dániel költészetének a kontextusa mindig is a lírai hagyomány volt, úgy a magyar költészeté, mint a világlíráé, már a pálya indulásától, a *Boci, boci tarka*-átiratoktól kezdve. Az *oeuvre* könnyed-játékos-humoros karaktere talán el is tereli némiképp a figyelmet arról a tényről, hogy ez a költészet hagyománytörténeti tételekben játszik. Méghozzá olyan elkötelezettséggel teszi ezt, ami a pályatársak közül – mutatis mutandis – csak Kovács András Ferencről elmondható; az ő fájdalmas hirtelenséggel lezárult pályája, noha más hangoltsággal, de ugyancsak a világgöltészettel mint egészszel, ezzel a térben és időben egyaránt beláthatatlanul tágas hagyománykomplexummal állt párbeszédben.

Ugyanakkor nehéz erről a hagyománykomplexumról – a költészetről úgy általában – olyan állításokat tenni, amelyek túlmutatnának az általánosságokon. De az talán kijelenthető, hogy a költészet a nyelvet a játék eszközüvé teszi – e kijelentés ellen persze sokan tiltakoznának, ugyanakkor egy ilyen vita során előbb-utóbb minden bizonynyal a játék fogalmának a pontosítása-kiterjesztése kerülne előtérbe. Játsszik a nyelvvel Edward Lear, mint ahogy játszik Pilinszky János és játszik Salamon király is. A játék lényege pedig nem a humorban vagy a szórakoztatásban rejlik, nem a játékosság köznapi fogalmában, hanem a speciális szabályokhoz való alkalmazkodásban. Azt hiszem, Varró Dániel költészetének, illetve új kötetének a jelentősége e kompromisszummentes elkötelezettség felől látható be.

Az például aligha érheti meglepetésként e költészet olvasóit, hogy Varró mennyiféle rímjátékkal él ebben a kötetben is. Még az sem különösebben meglepő tőle, amikor soron belüli rímekkel pörgeti föl az Anyegin-stófát:

„Ez nem lehetne itt pediglen.
Ez itten” szólt a jó öreg,
„A Tintatenger. Abba’ meg
Csak tintahal kering, hering nem.
Ez közismert pákászdolog.
Jobb lesz, ha feltápáskodok.”
(162/2)

Ugyanakkor magából az Anyegin-strófa rímképletéből is képes viccet csinálni egy bravúrosan adagolt, némileg katatón párbeszéd révén:

„Nincs több rudi” tér rá a tárgyra
Hősünk egyből, s nem halogat.
– Akkor – szól a zsiráfmadárka –
Vágd le az egyik karodat!
„A karomat?” Andris nyel egyet.
„És más megoldás nincs esetleg?
Mí az, amit még te szeretsz?”
– A mesekeksz. „A mesekeksz?”
– A mesekeksz. Adj mesekekszet!
„Mesekekszet már nem ehetsz.”
– Nincs mesekeksz? „Nincs mesekeksz.”
– De volt? „De volt.” – Csak te megetted?
„Meg. Nincs több mesekeksz.” – Ne már! –
Dühöng a kis zsiráfmadár.

– Adj mesekekszet, vagy levetlek!
„De mondom, nincs több mesekeksz.”
– Üzemanyag kell, hogy lebegjek.
„De attól nem lesz, ha levetsz.”
– De nem hagytál a mesekekszből!
„Ne hánytorgasd már nekem ezt föl,
Ezen hiába keseregsz.
Nincs mesekeksz.” – Nincs mesekeksz?
„Nincs. És a mesekekszezést én
Szeretném már, hogy befejezd.”
– Miért, nincsen több mesekeksz?
„Nincs! Nincs több mesekeksz, te észlénny!”
– Mert mind megetted sutyiban?
„Igen.” – És túró rudi van?
(113/1–2)

Érdemes fölfigyelni rá, hogy e magával ragadóan szellemes és virtuóz strófák milyen összetett poétikai tartalmat hordoznak. A párbeszéd pazar retorikával tölti ki az adott kereteket, ugyanakkor szét is feszíti őket: Varró ironikusan fordítja ki a választott formát, az Anyegin-strófát, méghozzá egy pszichológiailag tökéletesen indokolt szituációban, egy kissé mániákus szereplő beiktatása révén. A „mesekekszezéssel” ugyanis felborul az eredeti, kötelező rímszerkezet, konok megátalkodottsággal tér újra és újra vissza ugyanaz a rím. És ha komolyan vesszük a hagyományt (Varró Dániel olvasójaként van-e más választásunk?), akkor be kell látnunk, hogy mindez nem pusztán játék, nem csupán poénkodás

vagy ornamentika: ahogy az elbeszélő belép a verses regény terébe, és a megjelenése révén megváltoztatja annak belső viszonyait, a kis zsiráfmadár hisztérikus követelőzése úgy változtatja meg, alakítja át az Anyegin-strófa kötelező rímszerkezetét. Az önmagára reflektáló verses regényben a történetek nem csupán dramaturgiai, hanem poétikai következményekkel is járnak.

*

Talán mehökkentő lehet, hogy a zsiráfmadár meg akarja enni a főhős, Muhi András karját, de az a helyzet, hogy a *Túl a Maszat-hegyen 2* nem akar feltétlenül simulékony, az elképzelt olvasóközönség feltételezett ízléséhez igazodó könyv lenni. A szabályszegés a szabályszegő poémokban is megnyilvánul:

Jó étel az almakompót,
kettő kell, mert szar napom vót.
(170/4)

Ahol tényleg úszkált különben
Pár óriás tintahal dühödten,
Tintát kakilva, szép lilát
(Külföldi szóval szépiát).
(163/1)

A példákat hosszan lehetne még sorolni (különös tekintettel a sétatifikákra, Maszat Janka életre kelt, pikírt modorú fikagolyóira). Mindez persze közvetlenül kapcsolódik Varró Dániel egyik legfontosabb ihlető forrásához, a nonszensz költészethez. A karcos poémok, a badar költemények, a szereplők mulatságosan idióta párbeszédei mind ide köthetők. Mindez a fékevesztett 8. fejezetben ér el a csúcra, amikor a regényszereplők egy csoportja arra jut, hogy meg kellene enni Turgenyevet, a burgonyát:

Ó, mit tesz az, ha nincs uzsonna!
Szívünkbe sündörög osonva
Egy terv, akár a leggenyább –
„Együk meg őt, a burgonyát!”
Hörögte kannibáli hangon
A falni vágyó, dúlt sereg.
– Engem? – sipított Turgenyev. –
Csak úgy, sorsot se húzva, random?
Miért pont engem? Ez nem ér!
„Mert krumpli vagy” mondták. „Azér’.”

– Hallatlan! – háborgott a krumpli. –
Hisz ez negatív diszkrimi... –
Nem bírt a szó végére jutni,
Mert ráugrottak! Iszkiri...
(166/1–2)

Szegény burgonya a vízbe ugrik az üldözői elől menekülve, mire a kaján elbeszélő felteszi a kérdést: *„Szerintetek melyik halál jobb / a kettő közül, gyerekek?”* (167/1) A fenti példák talán kellőképp bizonyítják, hogy Varró Dániel új könyve nem kíván jól fésült meseregény lenni.

ni (mint ahogy hősei sem kívánnak jól fészült mesehősökként viselkedni). És a kötetben felbukkanó poénok és utalások jó része természetesen nem is a kisiskolás korosztálynak szól: rendszeresen előkerülnek például a földön heverő piros heringek, még hozzá minden magyarázat nélkül (a „vörös hering” a figyelem elterelésére vagy a másik fél összezavarására használatos érvelési hiba), más helyen pedig az elbeszélő arról mesél, hogy miért költené el rossz szájjal a Nobel-díjjal járó kilencmillió svéd koronát (188/1–2). E folyamatos regiszterváltások pedig a meglepetés folytonos ígéréstével töltik meg a könyvet.

A történet zárása aztán képregényre vált, mégpedig sajátos narrációelméleti indoklással:

– De kár, hogy nem egy képregényben
Vagyok! – gondolja Andrisunk.
– Úgy akkor volna még reményem.
Csak egy-két piff-paff!, némi dzsung!,
És gyorsan megoldódna minden.
Az sokkal jobb műfaj szerintem...
(256/1)

A képregény szövegezése természetesen ugyancsak verses műfaj: a rímes próza, a makáma, amiről már jó ideje lehet tudni, hogy a szerzőnek különösképp kézre áll. S noha ezt a fejezetet követi még egy utóhang és egy epilógus, a képregényre váltás jól mutatja, hogy Varró Dániel a műfaji váltások, sőt határátlépések milyen széles skáláját járja be a *Túl a Maszat-hegyen 2* lapjain.

Akár jelképes gesztusnak vagy rejtett invokációnak is tekinthető, hogy a kötet a derék postás, Emil bácsi szabadulásával indul. Merthogy ez a felszabadult és jókedvű verses regény leginkább az irodalom szabadságáról szól, arról a tágasságról, amely az igazán jelentős irodalmi alkotások sajátja. Az önfelelt lubickolás a különféle verses műfajokban, a váratlan regiszterváltások, a képzelt közönséggel nem foglalkozó beszédmód szabadsága, egyáltalán, a választott műfajon belüli világalkotás, amelyben egyszerre működik a játék és a játékszabályok komolyan vétele, valamint a koordináta-rendszerük folyamatos újragondolása – az irodalmi alkotás keretein belül létrehozható szabadságnak a megteremtése, illetve ennek a munkának a kérlelhetetlenül komolyan vétele teszi fontos kortárs alkotássá Varró Dániel meseregényét.

S ha korábban azt ígértem is, hogy nem spoilerizek, annyit mégiscsak elárulnék, hogy a könyv vége abszolút nyitott: a *Túl a Maszat-hegyen 2* cliffhangerrel, valamint a harmadik kötet ígéréstével zárul.